

WOJCIECH SZCZEPAN STASZEWSKI

ORCID: 0000-0002-4139-3475

Uniwersytet Szczeciński

wojciech.staszewski@usz.edu.pl

Faszyzm w ujęciu Antoniego Derynga

Słowa kluczowe: Antoni Deryng, prawo międzynarodowe, prawo konstytucyjne, faszyzm, włoski system polityczny

FASCISM IN ANTONI DERYNG'S APPROACH

Abstract

A heated discussion regarding Italian fascism and German national socialism is still ongoing. Views of columnists and politicians voiced in the period of creation of these ideologies are often studied in this context. On the other hand, the views of lawyers on the matter at hand are references considerably less, even though those presented by constitutionalists and experts in international law are often of considerable interest. This article was devoted to author and lawyer of undisputed renown, Professor Antoni Deryng, whose works significantly contributed to the study of international and constitutional law, and in particular to the emerging Italian fascism. The article offers a brief characterization of Antoni Deryng and his scholarly achievements as well as an analysis of the diagnosis of fascism that he presented in his work "Faszyzm a ustrój Włoch współczesnych" [Fascism and the political system contemporary Italy] published in 1937. The sources of this study include archival material obtained during study visits in the Archive of The John Paul II Catholic University of Lublin. This work also relies on scholarly texts, including those authored by Prof. Antoni Deryng. In this context, a historical and retrospective approach that takes into account the issues discussed in the contemporary perspective is applied.

Keywords: Antoni Deryng, international law, constitutional law, fascism, Italy's political system

Zagadnienia dotyczące włoskiego faszyzmu oraz niemieckiego narodowego socjalizmu od wielu lat — wywołując ożywiony dyskurs — są przedmiotem naukowego zainteresowania nie tylko historyków i politologów, lecz także prawników. Niezwykle interesujące i skłaniające do pogłębionej refleksji wydają się kwestie związane z formułowaniem poglądów w okresie kształtowania się

wskazanych ideologii. Niemniej jednak częściej badane są opinie głoszone przez publicystów i polityków¹ aniżeli te wyrażane przez prawników zajmujących się prawem konstytucyjnym i międzynarodowym.

Dotychczas przedmiotem szczególnej analizy były poglądy manifestowane przez znawcę prawa międzynarodowego i konstytucyjnego profesora Zygmunta Cybichowskiego², współtwórcę konstytucji marcowej oraz ordynacji wyborczej do sejmu, a między innymi w latach 1923–1929 sędziego Stałego Trybunału Rozjemczego, a w latach 1926–1931 Trybunału Kompetencyjnego³. Nie doczekały się jednak dotychczas pogłębionych analiz refleksje głoszone przez cenionego uczonego tamtego okresu, świadka tworzącego się we Włoszech faszyzmu — profesora Antoniego Derynga. Już na wstępie warto wspomnieć, że jego publikacje do dzisiaj zachowują swoją aktualność, będąc przywoływanymi w licznych współczesnych opracowaniach naukowych, o czym świadczy chociażby przygotowany staraniem Wydawnictwa Sejmowego reprint trzech jego prac⁴. Stąd też głównym celem opracowania uczyniono zaprezentowanie wyrażonych przez profesora Antoniego Derynga poglądów na temat tworzącego się faszyzmu. Z założenia niniejsze opracowanie ma głównie deskryptywny charakter, jednak rozwiązując problem badawczy, sprowadzony do pytania badawczego, na ile dokonana przez profesora Antoniego Derynga diagnoza faszyzmu z perspektywy czasu okazała się trafna, jest przyczynkiem do współczesnego analizowania kategorii, które choć uważane za historyczne, wciąż współcześnie mają znaczenie.

Antoni Radosław Zbigniew Deryng (1901⁵–1978⁶)⁷ odbył studia prawnicze na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie i po ich zakończeniu w 1924 roku

¹ Zob. M. Marszał, *Włoski faszyzm i niemiecki narodowy socjalizm w poglądach ideologów narodowej demokracji 1926–1939*, Wrocław 2001. Zob. też niezwykle interesujące opracowanie: M. Zmierzak, *Spory o istotę faszyzmu. Dzieje i krytyka*, Poznań 1988.

² A. Danek, *Demokracja nacjonalistyczna. O myśli politycznej Zygmunta Cybichowskiego*, Kraków 2018. Zob. też M. Marszał, *Cybichowski Zygmunt (1879–1946)*, [w:] *Leksykon myślicieli politycznych i prawnych*, red. E. Kundera, M. Maciejewski, Warszawa 2009, s. 455–457.

³ Zob. I. Kozak-Balaniuk, E. Krzysztofik, W.S. Staszewski, *Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. Katedra Prawa Międzynarodowego i Prawa Unii Europejskiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II (z dziejów nauki i nauczania prawa międzynarodowego na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II)*, [w:] *Uczeni i nauka prawa międzynarodowego w Polsce. W 100. rocznicę utworzenia Grupy Polskiej Stowarzyszenia Prawa Międzynarodowego (International Law Association)*, red. J. Menkes et al., Warszawa 2023, s. 89–92.

⁴ A. Deryng, *Akty głowy państwa: rozważania ustrojowe; Zagadnienie podziału funkcji władzy państwa; Równowaga władzy ustawodawczej i władzy wykonawczej a nowa konstytucja polska*, Warszawa 2017.

⁵ Urodził się we Lwowie 13 sierpnia 1901 r. Był synem Władysława, inżyniera, i Lucyny z domu Korsak.

⁶ Zmarł w Madrycie 3 sierpnia 1978 r.

⁷ Sylwetkę oraz działalność naukową i dydaktyczną prof. Antoniego Derynga przedstawiono na podstawie: Akta osobowe Antoniego Derynga, sygn. A-9, Archiwum Uniwersyteckie KUL; *Deryng Antoni Radosław*, [w:] *Posłowie i senatorowie II Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. 1. A–D, oprac. autorskie M. Smogorzewska, red. A.K. Kunert, Warszawa

rozpoczął pracę w Katedrze Prawa Politycznego i Prawa Narodów⁸. Na tym uniwersytecie w 1928 roku uzyskał stopień doktora, w 1933 roku zaś się habilitował. W roku akademickim 1928/1929 związał się z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim, na którym prowadził zajęcia z prawa politycznego wraz z nauką o państwie, a także na temat Ligi Narodów i periodycznie z prawa międzynarodowego prywatnego⁹.

Profesor Antoni Deryng brał udział w pracach wielu organizacji społecznych oraz należał do licznych polskich i międzynarodowych towarzystw naukowych. Odbił wiele podróży naukowych, w tym także między innymi do Rzymu. Był również posłem na Sejm V kadencji (1938–1939)¹⁰. W 1939 roku opuścił Polskę i wyjechał do Szwajcarii, gdzie na Uniwersytecie we Fryburgu uczestniczył w organizacji studiów dla internowanych Polaków¹¹. Następnie udał się do Hiszpanii i tam, na Uniwersytecie w Madrycie (1949–1965), wykładał prawo międzynarodowe, a także był organizatorem kolegium Santiago de Apóstol, na którym

1998, s. 371; G. Karolewicz, *Nauczyciele akademicy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w okresie międzywojennym*, t. 2. *Biogramy*, Lublin 1996, s. 47–48; D. Dudek, *Antoni Radosław Deryng (1901–1978)*, [w:] *Konstytucjonaliści polscy 1918–2011. Sylwetki uczonych*, red. A. Szmyt, P. Sarnecki, R. Mojak, Warszawa 2012, s. 81–86; D. Dudek, *Antoni Deryng*, [w:] A. Deryng, *Aktyrządowe głowy państwa. Rozważania ustrojowe. Zagadnienie podziału funkcji władzy państwa. Równowaga władzy ustawodawczej i władzy wykonawczej a nowa konstytucja polska*, Warszawa 2017, s. VII–XXV; A. Przyborowska-Klimczak, *Prawo narodów*, [w:] *Prawo. Kultura. Uniwersytet: 80 lat ośrodka prawniczego KUL*, red. A. Dębiński, Lublin 1999, s. 180–182; A. Przyborowska-Klimczak, W.S. Staszewski, *Katedra Prawa Międzynarodowego*, [w:] *Księga jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, red. A. Dębiński et al., Lublin 2008, s. 332–336; W.S. Staszewski, *Antoni Deryng (1901–1978)*, [w:] *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, red. A. Dębiński, W.S. Staszewski, M. Wójcik, Lublin 2008, s. 93–102; W.S. Staszewski, *Antoni Deryng (1901–1978). Dziekan Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych w roku akademickim 1937/1938–1938/1939*, [w:] *Dziekani Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, red. A. Dębiński et al., Lublin 2021, s. 45–54; W.S. Staszewski, „Lubelscy” profesorowie prawa międzynarodowego w dwudziestoleciu międzywojennym, [w:] *Polska nauka prawa międzynarodowego. Dziedzictwo przeszłości i wyzwania współczesności*, red. A. Przyborowska-Klimczak et al., Lublin 2022, s. 280–286.

⁸ Studia uzupełniające odbył w kilku ośrodkach naukowych, między innymi w Hadze.

⁹ Warto odnotować, że w roku akademickim 1936/1937 był prodziekanem, a w latach akademickich 1937/1938–1938/1939 dziekanem Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych KUL. Zob. W.S. Staszewski, *Antoni Deryng (1901–1978). Dziekan Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych w roku akademickim 1937/1938–1938/1939*, s. 48–50.

¹⁰ Aktywnie uczestniczył w pracach wielu komisji: inwestycyjnej, kontroli długów państwa, oświatowej, prawniczej, regulaminowej, zmiany ordynacji wyborczej. Pełnił także funkcję wiceprezesa Sądu Marszałkowskiego.

¹¹ Został zatrudniony na stanowisku profesora zwyczajnego i pełnił też funkcję dziekana w Obozie Uniwersyteckim w Grangeneuve — La Chassotte. Zob. opublikowane wspomnienia prof. A. Vetulaniego (A. Vetulani, *Poza płomieniami wojny. Internowani w Szwajcarii 1940–1945*, Warszawa 1976); oraz I. Leraczyk, *Polish Auxiliary Forces and their Law Academic Scripts at the University Camp in Grangeneuve/Fribourg*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Iuridica” 99, 2022, s. 142.

były prowadzone studia dla młodzieży z Polski i innych państw zza tak zwanej żelaznej kurtyny¹². Wykładał również na Polskim Uniwersytecie na Obczyźnie w Londynie.

Profesor Antoni Deryng prowadził badania naukowe równolegle w dwóch dziedzinach prawa — prawa państwowego (dzisiaj określanego prawem konstytucyjnym) oraz prawa narodów (obecnie określanego prawem międzynarodowym). Zwracał uwagę, że pozostają one względem siebie w zależności.

Tematyka jego prac z zakresu prawa międzynarodowego koncentrowała się w dużej mierze na zagadnieniach regulowania sporów międzynarodowych. Poruszał je między innymi w opracowaniach: *Protokół genewski w sprawie pokojowego załatwiania sporów międzynarodowych* („Przegląd Prawa i Administracji” 1925), *Kompetencje wyrokowania Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej* (Lwów 1930), *Główne tendencje rozwojowe prawa narodów w świetle orzecznictwa Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej* (Lwów 1932). W pracy z 1932 roku zwracał uwagę, że wyrazem tendencji rozwojowych prawa narodów jest już sam fakt powołania Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej, którego orzecznictwo wskazuje na kierunki ewolucji tego prawa.

Do podstawowych tendencji rozwojowych zaliczył on: ewolucję treści prawa przy zachowaniu jego tradycyjnych form, znaczącą konkretyzację norm i obiektywizację ich treści, a także rozszerzenie zakresu mocy obowiązującej prawa. Niezwykle ciekawie odniósł się do stosowanych nazw „prawo narodów” i „prawo międzynarodowe”, uznając, że nazwa „prawo narodów” jest odpowiednikiem idei nacjonalizmu w tym prawie¹³.

W swoich pracach zajmował się także zagadnieniem mocy obowiązującej prawa międzynarodowego. Odnosił się do tego między innymi w pracach: *O podstawach mocy obowiązującej prawa narodów* (Lwów 1930, odbitka z *Księgi Pamiątkowej ku czci Prof. Wł. Abrahama*), *Traktaty międzynarodowe a prawo wewnętrzne* ([w:] *Księga Pamiątkowa ku czci Jego Ekscelencji X. Biskupa Mariana Leona Fulmana*, cz. 2, Lublin 1939, s. 210–225). Nieobce mu były także zagadnienia dotyczące mniejszości narodowej. Poruszył je w pracy *Międzynarodowe zobowiązania Polski w zakresie szkolnictwa mniejszości narodowych* (Lwów 1927).

Badając dorobek naukowy profesora Antoniego Derynga z zakresu prawa konstytucyjnego, zauważyć należy, że w swoich pracach podejmował on aktualne

¹² Warto odnotować, że także współtworzył w stolicy Hiszpanii rozgłośnię radiową nadającą audycje w języku polskim. Funkcjonowała ona w latach 1949–1978. Zob. M. Bogdan, *Radio Madrid 1949–1955. Powstanie, organizacja oraz funkcjonowanie polskiej sekcji Radio Nacional de España w pierwszym okresie działalności*, Łomianki-Warszawa 2011.

¹³ Z kolei nazwa „prawo międzynarodowe” jest „wykładnikiem idei kosmopolitycznych, zmierzających do uczynienia z norm tego prawa norm obowiązujących wszystkie państwa i wszystkich obywateli, w tym wypadku obywateli świata”; A. Deryng, *Główne tendencje rozwojowe prawa narodów w świetle orzecznictwa Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej*, Lwów 1932, s. 7.

problemy badawcze, związane przede wszystkim z zagadnieniami ustrojowymi. Jest on autorem między innymi następujących prac: *Akty rządowe głowy państwa: rozważania ustrojowe* (Lwów 1934), *Zagadnienia podziału funkcji władzy państwowej* (Warszawa 1936), *Równowaga władzy ustawodawczej i wykonawczej a nowa Konstytucja Polska* (Lublin 1937), *Siły zbrojne w organizacji państwa* (Warszawa 1938), *Zasady nowej ordynacji wyborczej do Sejmu i Senatu* („Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1936, z. 1), *Problem zmiany ordynacji wyborczej* („Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1939, z. 1)¹⁴.

W swoich rozważaniach zajmował się także zagadnieniami wojny i pokoju w nauce społecznej Kościoła, zwracając uwagę, że „wysilek społeczeństw rozwijania prawa i życia publicznego w oparciu o system norm etycznych Kościoła katolickiego da pewniej i trwalej od papierowych zobowiązań traktatowych pokój i bezpieczeństwo” (A. Deryng, *Kościół a zagadnienia pokoju*, Lublin 1934, strona 17 [odbitka z miesięcznika „Prąd”, marzec 1934 roku]).

Podjęmując aktualną problematykę badawczą, interesował się także zmianami ustrojowymi zachodzącymi w państwach. Stąd też w 1937 roku ukazało się opracowanie profesora Antoniego Derynga *Faszyzm a ustrój Włoch współczesnych*, w którym przedstawił wyniki swoich badań na temat faszyzmu i jego wpływu na ustrój ówczesnych Włoch. Dzisiaj z perspektywy czasu warto pochylić się nad jego ustaleniami oraz dokonać oceny trafności jego diagnozy.

Przechodząc do analizy wygłoszonych w pracy z 1937 roku poglądów, należy zaznaczyć, co wynika wprost z przywołanej przez niego bibliografii, że przestudował on liczną literaturę z tego zakresu, pomijając niektóre istotne pozycje, w tym wydaną w języku polskim pracę Ludwika Bernharda, profesora Uniwersytetu Berlińskiego, autora obszernej pracy poświęconej systemowi Mussoliniego¹⁵.

W swoich rozważaniach zwracał uwagę, że wojna światowa, którą określił jako „krwawy pług”, spowodowała istotne zmiany na mapie świata i umożliwiła powstanie nowych państw. Podkreślał, że zburzyła ona pozornie istniejącą równowagę oraz umożliwiła ujawnienie się nowych tendencji i sił rozwojowych, a istniejąca przed wojną demokracja zmienia swą treść i rolę, poszukując przywódców, których obdarza wiarą i zaufaniem. Spostrzeżenia te wydają się cenne, biorąc pod uwagę fakt, że nie da się przedstawić zachodzących zmian bez kontekstu historycznego i faktów, które legły u ich podstaw.

Odnosił się także do pojęcia wolności, stwierdzając, że „przedwojenne indywidualistyczne pojęcie wolności zda się, iż zostaje przekształcone przez nowe tendencje na pojęcie wolności społecznej, a więc wolności określonej celami spo-

¹⁴ Analizę dorobku profesora Antoniego Derynga z zakresu prawa konstytucyjnego przeprowadza Dudek D., *Antoni Deryng*, [w:] A. Deryng, *Akty rządowe głowy państwa: rozważania ustrojowe. Zagadnienie podziału funkcji władzy państwa. Równowaga władzy ustawodawczej i władzy wykonawczej a nowa konstytucja polska*, Warszawa 2017, s. XI n.

¹⁵ L. Bernhard, *System Mussoliniego: polityczny, administracyjny, gospodarczy, metoda rewolucji*, przejrzał i uzupełnił A. Peretiatkowicz, Poznań 1925.

leczeństwa, a zarazem wolności specyficzniej pojętej jako wolności obracającej się w granicach wyznaczonych przez państwo, a ściślej rzecz biorąc przez jego wodza, elitę rządzącą, partię, która doszła do władzy lub klasę, która w walce z innymi zdołała się uczynić panującą” (A. Deryng, *Faszyzm a ustrój Włoch współczesnych*, Lublin 1937, strona 6 [odbitka z miesięcznika „Prąd”, luty 1937 roku]). Można zauważyć, że już wówczas dostrzegał zachodzące istotne zmiany w relacjach na poziomie państwo–obywatel, a także zmiany społeczne w okresie rodzenia się faszyzmu, skutkujące legitymizacją władzy państwowej do ingerowania w różne przejawy życia społecznego.

Dokonując opisu nowych ruchów społeczno-politycznych, wskazywał na ich cechy charakterystyczne. Cechą bolszewizmu jest walka z tradycją i z wartościami irracjonalnymi, a faszyzmu walka o te wartości irracjonalne, idealistyczne. W przypadku hitleryzmu podjęto natomiast próbę filozoficznego uzasadnienia jego programu politycznego i powiązania go ze światopoglądem, który powinien zaspokoić w całości wszelkie zainteresowania jednostki. Wszystkie te ruchy, będące rewolucyjnymi i przeciwstawiającymi się przeszłości, są skrajne i bezkompromisowe. Widać różnice w ich rewolucyjności. W przeciwieństwie do bolszewizmu hitleryzm i faszyzm nie przekreślały przeszłości, a ich rewolucyjność polegała na budowaniu przyszłości. Zgodnie z doktryną faszyzmu nie mogły być historycznym uzasadnieniem prowadzonej rewolucji nędza, niezadowolenie czy partyjniactwo przywódców, lecz miały nimi być wartości nowej elity, która steruje rewolucją.

Jeśli chodzi o stosunek bolszewizmu i faszyzmu, podnosił, że bolszewizm, który wyrósł z pewnej doktryny i ją stosuje, ewoluuje, natrafiając na różnego rodzaju trudności. Z kolei faszyzm zupełnie przeciwnie, realizując swe społeczne i polityczne dezyderaty oraz rozwijając się, kształtuje doktrynę, która jest związana z czynem — bezpośrednio wyrasta i wynika z czynu.

Przechodząc do analizy i rozwoju faszyzmu, odniósł się do jego źródeł, które są związane z walką i przystąpieniem Włoch do wojny po stronie koalicji. Podkreślił, że „faszyzm widzi swój początek i swe źródło w walce, która została rozebrana o wojnę, jako wartość moralną” (A. Deryng, *Faszyzm*, s. 7)¹⁶. Dlatego też faszyzm właśnie walką uzyskał taką pozycję w państwie i mniejszość narzuciła swą wolę większości. Można zatem stwierdzić, że dostrzegał, iż ideologia faszyzmu była odpowiedzią na wydarzenia związane z pierwszą wojną światową i jej skutkami, a także podkreślał deklarowany przez faszyzm antypacyfizm, sławiąc wojnę i walkę.

Zwracał uwagę, że dla faszyzmu walka jest istotą wszelkiej ewolucji, przy czym nie uznaje on walki klas. Walka jest nie tylko metodą działania, ale i środkiem osiągnięcia celu, a także sposobem zdobycia władzy i formą zapewnienia dążeń mocarstwowych. Pisał, że „faszyzm to idea i doktryna, a przede wszystkim system i metoda w walce o władzę i oblicze duchowe nowych Włoch”.

¹⁶ Por. R. Tokarczyk, *Współczesne doktryny polityczne*, Warszawa 2010, s. 339–340.

Stwierdził, że biorąc pod uwagę założenia faszyzmu, zrozumiałe było w zakresie stosunków międzynarodowych podjęcie działań zmierzających do rozszerzenia terytorium i posiadłości kolonialnych. Włochy dlatego też rozpoczęły wojnę i kampanię abisyńską. Celem politycznym faszyzmu jest — co podkreślił — wielkość Włoch i o to są gotowi faszyci toczyć każdą walkę.

Faszyzm nie tylko odrzuca ideę solidarności międzynarodowej proletariatu, lecz także negatywnie zapatruje się na pacyfistyczne idee międzynarodowego bezpieczeństwa zbiorowego. Profesor Antoni Deryng widział jednak szanse i możliwość współpracy, pisząc, że „zorganizowane i wewnętrznie jednolite narody są wedle idei faszyzmu zdolne do uczciwej i realnej współpracy międzynarodowej” (A. Deryng, *Faszyzm*, s. 10). Dostrzegał też możliwość kolizji z religią, chociaż trzeba dodać, że w dniu 11 lutego 1929 roku uregulowano stosunki Włoch ze Stolicą Apostolską w układach laterańskich (w tym podpisano konkordat)¹⁷.

Interesujące są dokonane w pracy rozważania w zakresie podejmowanych przez doktrynę faszyzmu prób odróżnienia koncepcji państwa faszystowskiego od koncepcji państwa nacjonalistycznego, przy czym Antoni Deryng dostrzegał, że faszyzm i nacjonalizm mają wiele wspólnego. Różnice można tłumaczyć tylko genezą faszyzmu, a także „elementami, które skupił on pierwotnie w swych szeregach, a wreszcie pewną siłą dynamiczną, rewolucyjną związaną nie tyle z tradycją włoską, ile skierowaną na budowę nowej przyszłości” (A. Deryng, *Faszyzm*, s. 12). Podnosił, że również przedstawiciele ideologii faszystowskiej próbują poszukiwać istotnych różnic pomiędzy faszyzmem i nacjonalizmem. W nacjonalizmie kluczowa jest tradycja narodowa [„pojęcie narodu jest tutaj czymś z góry presumowanym, czymś istniejącym nawet poza świadomością i wolą jednostek, czymś, co ma być nieledwie przyrodniczo dający się określić” (A. Deryng, *Faszyzm*, s. 13)], a faszyzm kładzie nacisk na stosunek jednostki do państwa, przy czym koncepcja tego stosunku jest woluntarystyczna i idealistyczna.

Realizując koncepcję państwa faszystowskiego, niezbędne jest przeprowadzenie szerokich zmian ustrojowych, a także ograniczenie wolności obywatelskich i zbudowanie partii faszystowskiej, która pozwoli na zorganizowanie społeczeństwa tak, by „państwo i jego zadania uczynić żywymi w świadomości każdego obywatela” (A. Deryng, *Faszyzm*, s. 14).

Niezwykle cenne jest wskazanie przez Antoniego Derynga cech pozwalających na scharakteryzowanie ustroju Włoch i roli partii faszystowskiej, w tym: ściśle powiązanie między ustrojem politycznym i ustrojem gospodarczym; uznanie za zagadnienie ogólnonarodowe stosunków i kwestii gospodarczych, a zwłaszcza stosunku pracy do kapitału oraz organizacji produkcji. Za istotną cechą charakterystyczną uznał oparcie ustroju na potrójnej hierarchii: 1. silnej władzy wykonawczej,

¹⁷ B. Bouffał, *Układy Laterańskie 11 lutego 1929 r.*, Warszawa 1931. Na temat sytuacji Kościoła katolickiego we Włoszech tego okresu: E. Kozerska, *Sytuacja Kościoła katolickiego w faszystowskich Włoszech w latach 1922–1939*, [w:] Cuius regio, eius religio? *Zjazd Historyków Państwa i Prawa*, Lublin, 20–23 IX 2006 r., red. G. Górski, L. Ćwikła, M. Lipska, Lublin 2006, s. 289.

2. silnej organizacji partii oraz 3. korporacyjnej organizacji gospodarczej, przy czym — co podkreślał — służy ona do obiektywizacji, a zatem konkretnego sformułowania woli wodza (Il Duce) i doprowadzenia jej do najniższych komórek organizacji społecznej. Nadmieniał, że nastąpiło obalenie ustroju liberalno-parlamentarnego przez przyznanie szerokich uprawnień władzy wykonawczej i danie jej dużej przewagi, a przez to stworzenie państwa autorytatywnego o charakterze totalnym. Ważnym elementem charakteryzującym jest też dążenie państwa do zapewnienia sobie wpływu na wszelkie dziedziny życia jednostki i społeczeństwa oraz w ten sposób zrealizowanie w myśl doktryny faszyzmu tak zwanego państwa czynnego w przeciwieństwie do wcześniej funkcjonującego państwa biernego. Cechą charakterystyczną są zastąpienie wyborów plebiscytem, organizacja władzy na zasadzie jednostkowej odpowiedzialności, jak też organizacja władzy niejako „od góry”, to znaczy od uznanego autorytetu ku dołowi, w celu realizacji dobra wspólnego.

Antoni Deryng w trafny sposób diagnozował istotę faszyzmu, twierdząc, że trwałość tego systemu zapewnia skomplikowana organizacja partii, a swą siłę czerpie on z bezkompromisowości i bezwzględności, co w istocie jest jego słabością. Zwracał uwagę na potrzebę zachowania umiaru i równowagi.

W pracy zawarł też przesłanie, iż „namiętność bez wiary może pozostać nieopanowanym impulsem, wiara bez namiętności może popaść w chłodny i bezduszny konwencjonalizm, namiętność i wiara, połączone z mądrością, określają natomiast harmonię wszystkich wysokich i najwyższych wartości ducha ludzkiego, dążąc do doskonałej równowagi” (A. Deryng, *Faszyzm*, s. 24).

Przeprowadzona przez profesora Antoniego Derynga analiza faszyzmu dokonana została w sposób gruntowny. Wskazał on na wszystkie istotne założenia i cele, a także zagrożenia płynące z tej ideologii. Zwracał uwagę, że faszysty przedstawiali faszyzm jako nową filozofię czy wręcz jako nowy ład moralny, a miało to służyć przeobrażaniu ludzkości. Niestety z perspektywy czasu można stwierdzić, że zaprezentowana przez niego diagnoza okazała się trafna. Jego praca stanowi istotny wkład w badanie nad faszyzmem i wyjaśnienie tego zjawiska, a także przestrozę dla kolejnych pokoleń, by nie dopuścić do podporządkowania państwa i społeczeństwa podstawowemu celowi, jaki został określony przez faszyzm — wojnie.

Bibliografia

- Akta osobowe Antoniego Derynga, sygn. A-9, Archiwum Uniwersyteckie KUL.
Bernhard L., *System Mussoliniego: polityczny, administracyjny, gospodarczy, metoda rewolucji*, przejrzał i uzupełnił A. Peretiatkowicz, Poznań 1925.
Bogdan M., *Radio Madryt 1949–1955. Powstanie, organizacja oraz funkcjonowanie polskiej sekcji Radio Nacional de España w pierwszym okresie działalności*, Łomianki-Warszawa 2011.
Bouffał B., *Układy Laterańskie 11 lutego 1929 r.*, Warszawa 1931.

- Danek A., *Demokracja nacjonalistyczna. O myśli politycznej Zygmunta Cybichowskiego*, Kraków 2018.
- Deryng A., *Akty głowy państwa: rozważania ustrojowe; Zagadnienie podziału funkcji władzy państwa; Równowaga władzy ustawodawczej i władzy wykonawczej a nowa konstytucja polska*, Warszawa 2017.
- Deryng A., *Akty rządowe głowy państwa: rozważania ustrojowe*, Lwów 1934.
- Deryng A., *Faszyzm a ustrój Włoch współczesnych*, Lublin 1937 (odbitka z miesięcznika „Prąd”, luty 1937).
- Deryng A., *Główne tendencje rozwojowe prawa narodów w świetle orzecznictwa Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej*, Lwów 1932.
- Deryng A., *Kompetencje wyrokowania Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej*, Lwów 1930.
- Deryng A., *Kościół a zagadnienia pokoju*, Lublin 1934 (odbitka z miesięcznika „Prąd”, marzec 1934).
- Deryng A., *Międzynarodowe zobowiązania Polski w zakresie szkolnictwa mniejszości narodowych*, Lwów 1927.
- Deryng A., *O podstawach mocy obowiązującej prawa narodów*, Lwów 1930 (odbitka z Księgi Pamiątkowej ku czci Prof. Wł. Abrahama).
- Deryng A., *Problem zmiany ordynacji wyborczej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1939, z. 1.
- Deryng A., *Protokół genewski w sprawie pokojowego załatwiania sporów międzynarodowych*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1925.
- Deryng A., *Równowaga władzy ustawodawczej i wykonawczej a nowa Konstytucja Polska*, Lublin 1937.
- Deryng A., *Siły zbrojne w organizacji państwa*, Warszawa 1938.
- Deryng A., *Traktaty międzynarodowe a prawo wewnętrzne*, [w:] *Księga Pamiątkowa ku czci Jego Ekscelencji X. Biskupa Mariana Leona Fulmana*, cz. 2, Lublin 1939.
- Deryng A., *Zagadnienia podziału funkcji władzy państwowej*, Warszawa 1936.
- Deryng A., *Zasady nowej ordynacji wyborczej do Sejmu i Senatu*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1936, z. 1.
- Deryng Antoni Radosław, [w:] *Posłowie i senatorowie II Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. 1. A–D, oprac. autorskie M. Smogorzewska, red. A.K. Kunert, Warszawa 1998.
- Dudek D., Antoni Deryng, [w:] A. Deryng, *Akty głowy państwa: rozważania ustrojowe; Zagadnienie podziału funkcji władzy państwa; Równowaga władzy ustawodawczej i władzy wykonawczej a nowa konstytucja polska*, Warszawa 2017.
- Dudek D., Antoni Radosław Deryng (1901–1978), [w:] *Konstytucjonaliści polscy 1918–2011. Sylwetki uczonych*, red. A. Szmyt, P. Sarnecki, R. Mojak, Warszawa 2012.
- Karolewicz G., *Nauczyciele akademicki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w okresie międzywojennym*, t. 2. *Biogramy*, Lublin 1996.
- Kozak-Balaniuk I., Krzysztofik E., Staszewski W.S., *Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. Katedra Prawa Międzynarodowego i Prawa Unii Europejskiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II (z dziejów nauki i nauczania prawa międzynarodowego na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II)*, [w:] *Uczeni i nauka prawa międzynarodowego w Polsce. W 100. rocznicę utworzenia Grupy Polskiej Stowarzyszenia Prawa Międzynarodowego (International Law Association)*, red. J. Menkes et al., Warszawa 2023.
- Kozerska E., *Sytuacja Kościoła katolickiego w faszystowskich Włoszech w latach 1922–1939*, [w:] *Cuius regio, eius religio? Zjazd Historyków Państwa i Prawa*, Lublin, 20–23 IX 2006 r., red. G. Górski, L. Ćwikła, M. Lipska, Lublin 2006.

- Leraczyk I., *Polish Auxiliary Forces and their Law Academic Scripts at the University Camp in Grangeneuve/Fribourg*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Iuridica” 99, 2022.
- Marszał M., *Cybuchowski Zygmunt (1879–1946)*, [w:] *Leksykon myślicieli politycznych i prawnych*, red. E. Kundera, M. Maciejewski, Warszawa 2009.
- Marszał M., *Włoski faszyzm i niemiecki narodowy socjalizm w poglądach ideologów narodowej demokracji 1926–1939*, Wrocław 2001.
- Przyborowska-Klimczak A., *Prawo narodów*, [w:] *Prawo. Kultura. Uniwersytet: 80 lat ośrodka prawniczego KUL*, red. A. Dębiński, Lublin 1999.
- Przyborowska-Klimczak A., Staszewski W.S., *Katedra Prawa Międzynarodowego*, [w:] *Księga jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, red. A. Dębiński et al., Lublin 2008.
- Staszewski W.S., *Antoni Deryng (1901–1978)*, [w:] *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, red. A. Dębiński, W.S. Staszewski, M. Wójcik, Lublin 2008.
- Staszewski W.S., *Antoni Deryng (1901–1978). Dziekan Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych w roku akademickim 1937/1938–1938/1939*, [w:] *Dziekani Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, red. A. Dębiński et al., Lublin 2021.
- Staszewski W.S., „Lubelscy” profesorowie prawa międzynarodowego w dwudziestoleciu międzywojennym, [w:] *Polska nauka prawa międzynarodowego. Dziedzictwo przeszłości i wyzwania współczesności*, red. A. Przyborowska-Klimczak et al., Lublin 2022.
- Tokarczyk R., *Współczesne doktryny polityczne*, Warszawa 2010.
- Vetulani A., *Poza płomieniami wojny. Internowani w Szwajcarii 1940–1945*, Warszawa 1976.
- Zmierzak M., *Spory o istotę faszyzmu. Dzieje i krytyka*, Poznań 1988.